

A SZIRMABESENYŐI CSÁSZÁRKORI TELEP ÁLLATCSONTMARADVÁNYAI

VÖRÖS ISTVÁN

Szirmabesenő határában a Sajó jobb partján működő homokbánya területén 1966–67-ben *K. Végh Katalin* (HOM) végzett leletmentő ásást, melynek során 2–3. századi császárkori, késő avar és Árpád-kori település objektumai és leletanyagai kerültek elő. A Przeworsk kultúrkör D-i peremterületén, az Északi-középhegység völgyeiben megtelepült vandál népcsoport szirmabesenői telepének régészeti feldolgozását is *K. Végh Katalin* végezte el.

A jelentős számú csontanyag – köszönhetően a jól dokumentált begyűjtésnek – kronológiailag elkülöníthető. A helyenként 100–150 cm vastag települési réteg felső szintjében a császárkori leletanyag a 66. X. és XI. szelvényekben Árpád-kori; a 66. II.–III., V., IX., XI. és a 67. I.–II. szelvényekben késő avar kori leletekkel keveredik. A települési rétegek kevert csontanyaga nem választható el egymástól. A maradványok fizikai állaga, megtartása alapján azonban valószínű, hogy döntő többségében császárkori leletek. Dolgozatomban csak a „tiszta” császárkori csontanyagot ismertetem.

A későbbi korok leleteitől mentes császárkori anyag közül a 2–3. század fordulójától a 3. század első harmadáig keltezhető leletek a 66. I., IV.–VI. szelvényekben; a 2. századi leletek a feltárt területen a 66. II. és V. szelvények kivételével mindenütt előfordulnak. A 66. I. szelvény 1. és 2. ház 125–150 cm-es rétegében, valamint a 67. III. szelvény 70 cm-es mélységében feltűnően sok az égett állatcsont. A kemencék aljába tapasztott csontok rendszerint szénné égték.

A leletmentés során 1423 db állatcsontmaradványt gyűjtöttek össze, melyek közül 985 db – 69,2% császárkori, 438 db – 30,8% kora középkori maradványokkal kevert csontanyag (1. táblázat).

Az állatcsontanyagban hat háziállat: a *szarvasmarha* (*Bos taurus* L.), *juh* (*Ovis aries* L.), *kecske* (*Capra hircus* L.), *sertés* (*Sus scrofa domesticus* Erxl.), *ló* (*Equus caballus* L.), és a *kutya* (*Canis familiaris* L.); két baromfi: a *házityúk* (*Gallus domesticus* L.), és a *házilúd* (*Anser domesticus* L.); a vadászott állatok közül négy nagyvad: az *őstulok* (*Bos primigenius* Boj.), *gímszarvas* (*Cervus elaphus* L.), *őz* (*Capreolus capreolus* L., csak a kevert anyagban), és a *vaddisznó* (*Sus scrofa ferus* L.) maradványa volt meghatározható (1. táblázat).

Az állatcsontanyag – a kutya kivételével – sok vágási-hasítási nyomokat viselő állatfeldarabolási, konyhai hulladéka, amely a már felhagyott, funkcióját veszített objektumokban, illetve a 100–150 cm vastag települési rétegekben igen szélsőséges megoszlásban (1–115 db) másodlagos helyen halmozódott fel.

1. táblázat: Szirmabesenyő császárkori telep állatsontleletei (db)

Korszak (sz.)	2.		2.	3.	2-3.	3.		Összes
	első fele	második fele				2. késő avar	Árpád-kor	
Szarvasmarha	204	344	548	113	661	207	81	949
Juh	31	48	79	23	102	29	36	137
Kecske	1	6	7	–	7	–	–	7
Sertés	42	62	104	24	128	37	50	215
Ló	4	23	27	2	29	11	7	47
Kutya	33	3	36	–	36	–	–	36
	315	486	801	162	963	284	144	1391
Házityúk	–	8	8	–	8	–	5	13
Házilúd	–	2	2	–	2	–	–	2
	–	10	10	–	10	–	5	15
Óstulok	1	–	1	–	1	–	–	1
Gímszarvas	3	4	7	–	7	2	1	10
Őz	–	–	–	–	–	2	–	2
Vaddisznó	1	1	2	2	4	–	–	4
	5	5	10	2	12	4	1	17
Összesen	320	501	821	164	985	288	150	1423

1. AZ ÁLLATOK ZOOLOGIAI JELLEMZÉSE, HASZNOSÍTÁSUK

Szarvasmarha – 661 db – 48 egyed

A szarvasmarha-maradványok kis és közepes testméretű állatokból származnak (5. táblázat). A tehenek rövid szarvcsapjai felfelé hajlók. Egy bika (vagy ökör?) nagy méretű szarvcsapja széles, lapos. A koponya relatíve rövid, széles, magas. A rövid mandibula corpora ívelt, alacsony. Az alsó fogsor (M_{1-3}) h. 67–84 mm n-4, M_3 h. 30–36 mm n-6.

A hosszúcsontok hosszúságméretéből Matolcsi-módszerrel¹ számított marmagassági értékek (cm):

Csont	Hossz mm	Karcsúsági index	Nobis index	Marmagasság	Neme
mc	172	16,8	30,8	103,8	tehen
	176	18,7	33,0	111,4	bika
	185	18,4		117,2	bika
	195	16,4	29,7	123,5	ökör
	197	16,8	32,0	124,7	ökör
mt	201	16,4	29,8	127,3	ökör
	202	10,4	19,3	107,7	tehen
	205	11,2	17,0	109,3	tehen

¹ Matolcsi J., 1970. 113.

2. táblázat: Szirmabesenyő, állatsont-maradványok anatómiai megoszlása (db)

Faj Század	Szarvasmarha		Juh	Kecske	Juh	Sertés	
	2.	3.	2.	2.	3.	2.	3.
szarvcsap	6						
agykoponya	29					6	1
arckoponya	4	2	2	1		8	4
mandibula	37	7	11	3	4	20	4
fog	20	6	2			2	2
nyelvcsont	3	1					
	99	16	15	4	4	36	11
csigolya	70	5	2		1	2	2
borda	166	30				7	2
	236	35	2		1	9	4
scapula	32	13	3			10	3
humerus diaph.	12	4	2			7	
dist.	6	7		1		6	1
radius prox.	13	1	1	1		2	
diaph.	6	3	3		3	4	
dist.	1	1			1		
ulna	4	1			1	3	
carpus	5						
metacarpus prox.	2	1	1				
diaph.	15	4	1	1		6	1
dist.	1						
	97	35	11	3	4	38	5
pelvis	17	4	8			2	
femur prox.	1	1	1			1	
diaph.	4	2	15		5	2	1
dist.						2	
patella	1						
tibia prox.	5	1					1
diaph.	32	12	18		4	9	1
dist.	4	1	2		1	1	1
fibula						1	
tarsus	10	1	1			2	
metatarsus prox.	7	4	2				
diaph.	11		2			1	
dist.	3	1					
	95	27	49		13	21	4
os ph. I.	15		2				
II.	2						
III.	4						
	21		2				
Összesen	548	113	79	7	23	104	24

A tehének 103,8–109,3 cm, a bikák 111,4–117,2 cm, az ökrök 123,5–127,3 cm magasságúak voltak. A mérhető szarvasmarhacsontok közel 60%-a kisméretű tehéncsont. Egy bika mc dist. epiphysisén a trochleak legyezőszerűen szétállnak (dist. sz. 64 mm). Egy elülső első ujjperc (os ph. I.) felső része megnagyobbodott; az ízületi felületét hosszanti irányú kimaródott barázdák szabdalják, az epiph. medio-dorsalis peremén exostosis található.

A szarvasmarha-maradványok anatómiai megoszlására (2. táblázat) jellemző, hogy a leletek 82,7%-a (546 db) postcranialis vázcsont. A testrégiók szerinti megoszlását² tekintve a legtöbb maradvány a törzs-régióból van 41% 271 db. Az étkezésre hasznosítható törzs-régió (csigolyák, borda-sor) kívül a legtöbb lelet az ún. húsos végtag maradványai 26,8% 177 db. A lapocka-felkaron levő hús lefejtésekor a lapos scapulát széthasították, a vállizületet alkotó csontvégeket (scapula dist. + hum. prox. epiph.) pedig egyben fejtették ki. Ezek a település feltárt részén nem kerültek elő. A végtagcsontok közül a mellső (20% 132 db) és a hátsó (18,4% 122 db) láb maradványai közel azonos arányban kerültek elő. Az ujjpercek száma kevés. A fartő-comb felső régióból a csontokat jobban kibontották, mint a lapocka-felkar esetében. A kevés hasított csigolya mellett legnagyobb számban lehasított koponya/mandibula töredékek nagy száma alapján feltételezhető, hogy – mint a sertés és a juh(?) esetében – a fejből is főztek ételt, vagy étel „alaplevet”. Vágásnyomok találhatóak általában a bordavégek mindkét felületén. A metapodiumok alsó végét az ujjpercekkel együtt eltávolították. A csánkizület bontását hátulról és oldalról végezték (calc., astragalus, mt prox. epiph.), több mt prox. epiph. plantalis pereme lehasított.

A 48 szarvasmarha egyed közül 4 két évnél fiatalabb, juvenilis. 1 cca hároméves, subadultus, és 43 kifejlett, adultus életkorú (4. táblázat). Ez az arány az élő szarvasmarha elsődleges hasznosítását jelzi. A bikák és az ökrök igavonó erejét a szállításban és a földművelésben egyaránt felhasználták.

Egy mt dorsalis felületének mindkét végén faragás nyoma található (66. VII. szelv. 3/a gödör). A metapodiumok egy részének mindkét végét levágták.

Kiskérődzők

Juh 102 db – 18 egyed

Kecske 7 db – 2 egyed

A telep feltárt részéről kiskérődző szarvcsap nem ismert. A fej-régióból is – két maxilla kivételével – csak mandibula és alsófog került elő. A procranialis csontok közepes testméretű állatokból származnak (6. táblázat). A hosszúcsontok hosszúságából Teichert módszerrel³ számított juh, és Schramm módszerrel⁴ számított kecske marmagassági értékek (cm):

² Kretzoi, M. 1968. 230.

³ Teichert, M. 1975. Tab. 4.

⁴ Schramm, Z. 1967.

Csont	Hossz	Marmagasság	Neme	Faj
rad	150	60,3	nőstény	Ovis
mc	133	60,4	nőstény	Ovis
	120	69,0	nőstény	Capra
fem ^x	175	61,8	nőstény	Ovis
tibia ^x	202	60,8	nőstény	Ovis
mt	135	66,0	nőstény	Ovis

^x hátsó végtag összefüggő csontjai

A juhmaradványok anatómiai megoszlását a 2. táblázat tartalmazza. A legtöbb maradvány az ún. húsos végtag régióból 66,7% – 68 db, annak is a hátsó comb részéből (53% – 54 db) került elő (2–3. táblázat). Mind a scapula, mind a pelvis leletek kis számából úgy tűnik, a hát-lapockából és a fartő/combból a csontokat kifejtették. A 18 juh harmada, 6 egyed egy évnél fiatalabb korban került levágásra (4. táblázat). A kifejlett juhek tejét és szőrét (gyapját?) hasznosíthatták.

3. táblázat: Szirmabesenyő, állatcsont-maradványok testrégiók szerinti megoszlása (db)

Fajok	db	Fej	Törzs	Húsos-végtag	Száraz végtag	Ujjperc
Szarvasmarha	661	115	271	177	77	21
Juh	102	19	3	68	10	2
Kecske	7	4		2	1	
Sertés	128	47	13	58	10	

4. táblázat: Szirmabesenyő, egyedszám, életkorcsoportok szerinti megoszlása

Fajok	Egyed	Infantilis	Juvenilis	Subadultus	Adultus
Szarvasmarha	48		4	1	43
Juh	18	5	1	1	11
Kecske	2				2
Sertés	22	3	3	2	14
Ló	3				3
Őstulok	1	1			
Gímszarvas	2		1		1
Vaddisznó	2				2

A két kifejlett kecskének csak egy-egy fejtörredéke, illetve húsos lapocka-része (hum-rad) és bórben maradó lábközépcsontja (mc) került elő. A nőstény kecske 69 cm marmagasságú volt.

A nőstény juhoknak 60,6–66 cm között volt a magasságuk.

Sertés 128 db – 22 egyed

A sertéscsontok kis és közepes testméretű állatoktól származnak (6. táblázat). A koponyákat széthasították, de számuk a mandibulához képest alacsony. Egy lacrimale magassága 19 mm. Az M₃ h. 28–33 mm n-4. Egyes csontok hosszúságmértékéből

Teichert-módszerrel⁵ számított marmagassági értékek (cm): 59,0 (scapula), 62,6 (juv.) – 64,5 (astragalus).

A sertécsontok anatómiai megoszlására jellemző (2. táblázat), hogy a legtöbb maradvány a húsos végtag 45,3% – 58 db, és a fej-régióból 36,7% – 47 db származik (3. táblázat). Az oldalast és a csülköt kevés csont képviseli. A 22 sertés közül 6 egyed egy évnél fiatalabb, 2 egyed subadultus, és 14 egyed kifejlett állat (3. táblázat). A sertés húshasznosítású volt.

Ló 29 db – 3 egyed

A településről kifejlett, 130–135 cm magas, karcsú csontozatú állatok maradványai kerültek elő. A két fog és a három csigolyán kívül a poscranialis vázcsontok megoszlása a következő: mellső végtag – rad, mc; hátulsó végtag – pelvis, fem, tib, tarsus, mt töredékek. Az ujjpercek hiányoznak. A rad, fem/tib töredékek esetleg konyhai hulladéknak tekinthetők. A metapodiumok és a tarsus csontok sérültek, vágták, hasították azokat. Egy bal oldali mt-ból „csontkorcsolyát” készítettek. A diaph. dorso-lateralis oldalán 12–15 mm széles sík felületet csiszoltak. A megmunkált csontfelület éles pereme kizárja annak – a közép- és újkorból ismert – korcsolya vagy szánkótalpként történő alkalmazását (66. VI. szelv. 120–150 cm).

Kutya 36 db – 4 egyed

A 67. III. szelv. 8/b gödörben egy kutya hiányos csontváza volt. Hiányzik a kutya feje, a gerincoszlopa és a mellkasa, jobb oldali ulna, femur és tarsus csontja. Maradványai: atlas, epistropheus, sacrum, scapula-hum-rad-ulna, pelvis-fem-tib-tarsus és 12 metapodium. A poscranialis végtagcsontok méreteit a 7. táblázat tartalmazza.

A hosszúcsontok hosszúságméreteiből Koudelka módszerével⁶ számított marmagassági értékek (cm):

Csont	Hossz	Marmagasság
scap	130	52,78
	130	52,78
hum	165	55,60
	167	56,28
rad	164	52,80
	165	53,13
ulna	192	51,26
fem	179	53,88
tib	182	53,15
	182	53,15
		53,48

A kifejlett nőstény kutya intermedius típusú – összesített – marmagassága 53,48 cm.

⁵ Teichert, M. 1969. 286.

⁶ Koudelka, F. 1886. 151.

Az ún. „szórvány” kutyamaradványok száma kevés. Két helyen csak fej (maxilla, mandibula), egy helyen fej (max.) és mellső végtag (scap., rad/ulna) töredéke került elő. Ezek nagyobb testű kutyák maradványai.

Baromfiak

A kevés házityúklelet (8 db) között fiatal egyed, tyúk (coracoideum h. 41 mm), és kakas (ulna h. 77 mm) maradványa egyaránt megtalálható. A házilúd (2 db) közepes testméretű (tibiotarsus h. 130 mm).

2. VADÁSZOTT ÁLLATOK

A szirmabesenyői település lakossága a Barbaricumban előforduló minden nagyvadra vadászott (1. táblázat). Az *őstulok* már ritka nagyvad, a telepen egy borjú szarvcsap-töredéke képviseli. A *gímszarvas* és a *vaddisznó* közönséges húsvad, nemre és életkorra való tekintet nélkül vadásznak rájuk. Őzmaradvány a telep népvándorlás kori anyaggal kevert rétegében volt. A gímszarvas agancsát feldarabolták: a telepen 2 ágdarab van, mindkettő bázisán „szekerce” vágások találhatók.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

A Szirmabesenyő határában feltárt vandál településrészleten a begyűjtött (1423 db) csontleletek 69,2%-a 985 db – népvándorlás és középkori leletekkel nem keveredett – 2–3. századra keltezhető. A csontanyag kronológiai megoszlása a következő: 83,4%-a 821 db a 2. századba, 16,6%-a 164 db a 3. századba sorolható. A település lakossága a 2. században intenzív élelemtermelő tevékenységet folytatott. A 2. század első felében létrehozott telepen a korai időszaktól 2 ház és 11 gödör tartalmazott csontanyagot. A 2. század második felében 11 objektum (263 db) és ún. település rétegsor (238 db) tartalmazott csontmaradványokat. A 66. IV. szelv. 1/b gödörben 20 cm vastagságban volt zab és búza maglelet cca. 150 dm³ mennyiségben.⁷

Az állatcsont-maradványok 98,8%-a háziállat, és 1,2%-a vadállat maradványai. A háziállat-maradványok 93,2%-a gazdasági haszonállat, 3,0%-a lóé és 3,8%-a kutya lelet. A kecske és a baromfiak a 2. századra, az őstulok a 2. század első felére keltezhető.

A szirmabesenyői település állatcsontlelete, annak összetétele jól beleillik az Észak-, Északkelet-Magyarország császárkori települések sorába (8. táblázat), ahol a háziállat-állomány gyakorisági (db) sorrendje a következő: szarvasmarha–sertés–kiskérődzők.⁸ A térségben a négy nagyvadon kívül prémes állatokra is vadásztak. A Sajó-völgy és a Bodroghöz akkori sajátos folyóparti galéria-erdei, erdei miliőjére utal a hód (Szirma, Zalkod) jelenléte.

⁷ P. Hartyáni et al. 1968. 47.

⁸ Vörös I., 1993. 6. táblázat

5. táblázat: Szirmabesenyő, szarvasmarhacsontok méretei (mm)

Szarvcsap	1.	2.	3.	4.
(157)	72	50	198	
(80)	57	48	160	
(40)	48	40	145	
(120)	44	34	123	

1. (töredék hossza!), 2. nagy átmérő, 3. kis átmérő, 4. báziskörméret

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Humerus	-	-	-	70	-	-	73
	-	-	-	77	-	-	73
	-	-	-	80	-	-	-
	-	-	-	81	-	-	-
Radius	-	60	-	-	31	-	-
	-	64	-	-	32	-	-
	-	66	-	-	34	-	-
	-	67	-	-	35	-	-
	-	76	-	-	38	-	-
	-	77	37	-	38	-	-
	-	80	-	-	40	-	-
	-	-	-	61	-	-	41
	-	-	-	77	-	-	48
	-	-	-	81	-	-	-
Metacarpus	172	53	29	-	32	17	29
	176	58	33	64	37	22	33
	185	-	34	61	-	20	30
	195	58	32	60	36	20	-
	197	63	33	65	38	22	33
	201	60	33	63	38	23	32
	-	63	34	-	38	22	-
	-	58	-	-	37	-	-
	-	57	32	-	33	21	-
	-	52	26	-	31	19	-
	-	52	25	53	30	20	30
	-	48	26	-	29	19	-
	-	48	26	-	28	18	-
	-	-	34	-	-	24	-
	-	-	26	-	-	18	-
Tibia	-	-	-	51	-	-	39
	-	-	-	53	-	-	38
	-	-	-	53	-	-	39
	-	-	-	55	-	-	41
	-	-	-	56.	-	-	40
	-	-	-	58	-	-	43

juv.
juv.
juv.
juv.
juv.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
Metatarsus	202	39	21	45	37	20	25	tehén
205	43	23	48	—	—	20	—	tehén
—	46	24	55	42	23	32	32	
—	48	25	—	—	22	—	—	
—	—	—	47	—	21	26	—	
—	—	—	53	—	21	26	—	
—	—	—	53	—	23	—	—	
—	—	—	56	—	26	—	30	juv.
—	—	—	—	—	—	—	—	
Os phalangis I.	48	32	29	32	30	19	21	
48	35	27	—	35	16	16	—	
50	26	22	24	28	15	18	18	
50	29	24	28	31	18	23	23	
53	—	22	25	—	15	19	19	
53	20	24	27	32	17	21	21	
53	28	23	28	32	16	—	—	
53	29	27	29	30	18	21	21	
56	27	21	27	31	18	23	23	
48	24	19	22	25	14	16	16	
52	27	22	27	31	17	21	21	
55	28	25	28	33	18	22	22	
Os phalangis II.	32	28	22	24	30	20	30	

1. hossz, 2. prox. epiph. sz., 3. diaph. legk. sz., 4. dist. epiph. sz., 5. prox. epiph. m.,
6. diaph. legk. m., 7. dist. epiph. m.

Astragalus	1.	2.	3.	Os phalangis III.	1.	2.	3.
53	35	30	—	62	21	28	—
57	39	33	—	62	25	38	—
61	41	34	—	67	23	34	—
61	42	36	—	82	25	40	—
62	42	—	—	—	—	—	—
68	44	37	—	—	—	—	—
68	48	—	—	—	—	—	—

6. táblázat: Szirmabesenyő, csontméretek (mm)

Scapula	1.	2.	3.	4.	5.		
Sertés	155	19	29	26	21		
	–	23	36	28	24		
Vaddisznó	–	34	50	43	35		
Scapula: 1. hossz, 2. collum sz., 3. ang. artic. sz., 4. fac. artic. sz., 5. fac. artic. m.							
Humerus	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Sertés	–	–	–	35	–	–	36
	–	–	–	35	–	–	–
	–	–	–	37	–	–	36
Vaddisznó	–	–	–	55	–	–	51
Gímszarvas	–	–	–	60	–	–	60
Radius							
Juh	150	29	16	28	15	9	19
	–	–	–	27	–	–	–
Kecske	–	37	–	–	18	–	–
Sertés	–	27	–	–	18	–	–
Ló	–	67	33	–	36	–	–
Metacarpus							
Juh	133	24	14	27	16	10	16
	–	23	–	–	17	–	–
Kecske	120	25	16	29	17	11	17
Femur							
Juh	175	42	15	38	24	16	46
Tibia							
Juh	202	41	13	26	38	11	20
	–	–	–	25	–	–	19
	–	–	–	27	–	–	23
	–	–	–	29	–	–	21
Sertés	–	–	–	29	–	–	–
Sertés	–	–	19	27	–	13	23
	–	–	–	29	–	–	24
	–	–	–	29	–	–	25
Metatarsus							
Juh	135	18	11	–	–	10	–
	–	22	–	–	22	–	–
Ló	–	–	–	48	–	24	35

1. hossz., 2. prox. epiph. sz., 3. diaph. legk. sz., 4. dist. epiph. sz., 5. prox. epiph. m., 6. diaph. legk. m., 7. dist. epiph. m.

7. táblázat: Szirmabesenyő, kutyacsontváz csontméretei (mm)

Scapula	<u>1.</u>	<u>2.</u>	<u>3.</u>	<u>4.</u>	<u>5.</u>	<u>6.</u>
	130	–	23	28	25	17
	130	64	24	28	24	17

1. hossz, 2. prox. sz., 3. collum sz., 4. ang. artic. sz., 5. fac. artic. sz., 6. fac. artic. m.

	<u>1.</u>	<u>2.</u>	<u>3.</u>	<u>4.</u>	<u>5.</u>	<u>6.</u>	<u>7.</u>
Humerus	165	26	11	32	39	13	24
	167	27	11	31	39	13	24
Radius	164	18	12	24	12	5,5	13
	165	18	12	24	12	5,5	13
Ulna	192						
Pelvis	194						
Femur	179	35	12	29	18	12	36
Tibia	182	32	11	21	35	10	15
	182	33	11	21	37	11	15

1. hossz, 2. peox. epiph. sz., 3. diaph. legk. sz., 4. dist. epiph. sz., 5. prox. epiph. m., 6. diaph. legk. m., 7. dist. epiph. m.

	<u>1.</u>	<u>2.</u>	<u>3.</u>
Calcaneus	46	17	19
Astragalus	28	19	13

1. hossz, 2. szélesség, 3. magasság.

8. táblázat: Észak- és Északkelet-Magyarország
császárkori telepeinek állatcsontleletei (db)

Lelőhely	Szilvás- várad	Garad- na	Miskolc Szirma	Szirma- besenyő	Arka	Zalkod	Apagy	Bereg- surány
Szarvasmarha	246	86	752	661	97	93	87	259
Juh	30			102			10	
Kiskérődző	34	31	80		27	25	30	29
Kecské	5			7			15	
Sertés	157	41	140	128	30	28	61	63
Ló	40	7	26	29	6	3	15	13
Kutya	31	2	3	36	44	–	5	–
	543	167	1001	963	204	149	223	364
Östulok	–	–	1	1	–	–	10	–
Gímszarvas	8	1	21	7	2	4	12	2
Őz	3	1	3	–	4	2	1	–
Vaddisznó	1	–	–	4	–	20	6	1
Barna medve	–	–	–	–	–	–	3	–
Borz	–	–	1	–	–	–	–	–
Hód	–	–	20	–	–	1	–	–
Mezei nyúl	1	–	–	–	–	–	–	–
	13	2	46	12	6	27	32	3
Madár (teknős) hal	1	1	21	10	1	22	4	1
Összesen	557	170	1068	985	211	198	259	368

IRODALOM

Koudelka, F.

1886 Das Verhältniss der Ossa longa zur Skelethöhe bei den Säugethieren. Verh. der naturf. Ver. (Brünn) 24, 1. (1885) 127–153.

Kretzoi, M.

1968 La répartition anatomique du matériel ostéologique selon les espèces et les déchets. *Gábori-Csánk, V.–Kretzoi, M.: Zoologie archeologique.; Gábori-Csánk, V.: La station du paléolithique moyen d'Erd–Hongrie. Monum. Hist. Budapestinensia III. Budapest, 223–244.*

Matolcsi, J.

1970 Historische Erforschung der Körpergrösse des Rindes auf Grund von ungarischem Knochenmaterial. Z. Tierzüchtung. u. Züchtungsbiol. 87. 2. 89–137.

P. Hartyáni, B.–Nováki, Gy.–Pataj, Á.

1968 Növényi mag- és termésleletek Magyarországon az újkőkortól a XVIII. századig I. Mezőgazd. Múz. Közl. 1967–68. 5–84.

Schramm, Z.

1967 Die Röhrenknochen und die Widerristhöhe bei der Ziege. Roczniki Wyzszej Szkoly Rolniczej w Poznaniu. Posen. 89–105.

Teichert, M.

1969 Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei vor- und frühgeschichtlichen Schweinen. Kühn-Archiv 83. Berlin, 237–292.

1975 Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei Schafen. In: *Clason, A. T.* ed.: *Archeozoological Studies*. Amsterdam–Oxford–New York, 51–69.

Vörös I.

1993 Apagy barbaricum császárkori település állatsont-maradványai. Jósa A. Múz. Évk. 23–25. (1990–1992) Nyíregyháza, 33–65.

TIERKNOCHENFUNDE AUS DER KAISERZEIT LICHEN SIEDLUNG IN SZIRMABESENYŐ

In den Jahren 1966–67 führte KATALIN K. VÉGH (HOM) in der Gemarkung von Szirmabesenyő am rechtseitigen Ufer des Sajó Ausgrabungen zur Fundbergung durch. Ausser dem Fundmaterial aus der Kaiserzeit, welches auf das 2–3. Jahrhundert n. Chr. datiert werden kann, kam aus den oberen Schichten auch Material aus der späawaren- und arpedenzeit zum Vorschein. Im Verlauf der Fundbergung konnten 1423 Tierknochen zusammengetragen werden; 985 davon (69,2%) stammten aus der Kaiserzeit und 438 (30,8%) bildeten zusammen mit Überresten aus dem frühen Mittelalter einen gemischten Knochenfund (Tabelle 1).

Innerhalb dieses Fundmaterials liessen sich die Knochenüberreste von sechs Säugetierarten, d.h., von Rindern, Schafen, Ziegen, Schweinen, Pferden und Hunden, von zwei Federvieharten, d.h., von Haushühnern und Hausgänsen, sowie unter den Jagdwildarten die von vier Großwildarten, d.h., von Auerochsen, Damhirschen, Rehen (nur in den gemischten Schichten) und Wildschweinen bestimmen.

Die Knochenüberreste der einzelnen Tierarten sind folgendermaßen aufgeschlüsselt, und zwar in der Tabelle 2 nach ihrer Anatomie, in Tabelle 3 nach den Körperregionen, in Tabelle 4 nach dem Lebensalter der Individuen und in den Tabellen 5, 6 und 7 nach den Knochenabmessungen.

Die Höhe des Widerristes betrug bei den Kühen zwischen 103,8 und 109,3 cm, bei den Stieren zwischen 111,4 und 117,2 cm und bei den Ochsen zwischen 123,5 und 127,3 cm. Die meisten Rinderknochen stammen aus der Rumpf- (41%) und der sog. bewachsenen Beinregion (26,8%). Schnitt- und Stichverletzungen konnten an den

Rippenenden, an den abgetrennten Wirbelfortsätzen und an den Knochen der Fersengelenke ausgemacht werden. Wahrscheinlich wurden die Rinder seinerzeit in erster Linie als Zugvieh genutzt.

In dieser Siedlung kamen beide Arten der Kleinwiederkäuer vor. Bei den weiblichen Schafen betrug der Widerrist eine Höhe von 60,6–66,0 cm und bei den Ziegen 69,0 cm. Die meisten Knochenüberreste (66,7%) stammten aus der bewachsenen Beinregion.

Die vom Körperwuchs her kleinen und mittelgroßen Schweine wurden als Fleischvieh genutzt. Ihre Widerristhöhe betrug 59,0–64,5 cm. Die meisten Knochen stammten auch hier aus der bewachsenen Beinregion (45,3%) und aus der Kopfregion (36,7%). Die Pferde waren eine 130–135 cm hohe schmal gebaute Rasse. Aus einem Knochen wurden die sog. „Knochenkufen“ geschnitzt, die aufgrund ihrer geschliffenen Oberfläche aber weder als Schlittschuhkufen noch als Schlittenkufen benutzt worden sein können. Das unvollständige Hundeskelett zeigt die Überreste einer ausgewachsenen Hündin intermediären Typs mit einer Widerristhöhe von 53,48 cm. Die sog. „gestreuten“ Funde von Hunden stammen von größeren Tieren.

Sowohl das Haushuhn als auch die Hausgans waren mittelgroß. Die Bewohner der Siedlung jagten das im Barbaricum vorkommende Großwild. Der Auerochse war schon seltener, dafür kam hier das Hirschkalb vor. Der Damhirsch und das Wildschwein galten als gemeines Fleischwild.

Die Bewohner der Siedlung von Szirmabesenyő betrieben im 2. Jahrhundert intensive Lebensmittelproduktion und deren Verbrauch. Der Tierknochenfund dieser Siedlung fügt sich von seiner Zusammensetzung und seinen Proportionen her gut in die Reihe der nord–nordostungarischen Siedlungen aus der Kaiserzeit ein (Tabelle 8), für deren Häufigkeit von Nutztvieh die Reihenfolge Rind–Schwein–Kleinwiederkäuer typisch war.

István Vörös